

ŞİRVANLI HATİBOĞLU HABİBULLÂH'IN HZ. ALİ'DEN YÜZ SÖZ TERCÜMESİ

Âdem CEYHAN*¹

ÖZ

Bilindiği gibi Türk edebiyatı tarihinde tevhid, münacat, esmâ-i hüsnâ şerhi, na't, kırk hadis tercümeleri vb. dinî edebiyat mahsulleri mühim bir yer tutar. Hayatı hakkında fazla bilgi elde edilemeyen Şirvanlı Hatiboğlu Habîbullâh da esmâ-i hüsnâ şerhi, kırk hadis tercümesi ve Hz. Ali'nin yüz sözünün çevirisi olmak üzere üç manzum Türkçe eseri bulunan bir edebî şahsiyettir. Anılan kitapçıklarından anlaşıldığına göre, şair bu eserleri Memlûk sultanı Kansu Gavri'nin (ö. 922/1516) yakınlığını kazanmak için Mısır'da yazmıştır. Şirvanlı Habîbullâh, ilkin Allah'ın 99 adını sayan müminlerin ahirette erişeceği mükâfatı bildiren hadisin teşvikiyle esmâ-i hüsnâyı ikişer beyit hâlinde tercüme etmiş ve onların havâssını anlatmıştır. Şair, bu eserin ardından, kırk hadisi ezberleyip nakletmenin sevabını bildiren rivayetin sevkiyle Hz. Peygamber'e ait "Erbaîn Söz"ü birer beyitle Türkçeye çevirmiştir. Onun üçüncü ve son eseri, Hz. Ali'nin "Sad-Kelime-i Ali" (Hz. Ali'nin Yüz Sözü) adıyla meşhur Arapça vecizelerinin birer beyitle dilimize tercümesinden ibarettir. Bu çalışmada, şairin hayatı ve anılan eserleri hakkında bilgi verildikten sonra üçüncü kitapçığının metni ve dil içi çevirisi sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hatiboğlu Habîbullâh, Şirvan, esmâ-i hüsnâ, kırk hadis, Hz. Ali, yüz söz.

HATİBOĞLU HABİBULLÂH ŞİRVÂNÎ'S HUNDRED APHORISM FROM CALİPH ALİ

ABSTRACT

It is known that in the history of Turkish literature tevhîd (oneness of God), münacat (appealing to God), commentary of "esma-i husna" (analysing the names of God), "na't" (the eulogy of Prophet Muhammed), "kırk hadis tercümeleri" (translation of forty hadith) and so on holds an important place of religious literature products. Enough information about the life of Şirvanlı Hatib oğlu Habibullah can not be obtained. He is a kind of person who has

*Bu yazıyı yayınlamadan önce, ricam üzerine okuyup dil ve şekil yönünden bazı tekliflerde bulunan TDK Başkanı Prof. Dr. Mustafa Kaçalın'e, yine eserin Türk dili tarihi içindeki yeri konusunda görüş ve düşüncelerinden faydalandığım Doç. Dr. Enfel Doğan'a teşekkür ederim.

¹Prof. Dr., Celal Bayar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ceyhanadem@hotmail.com.

three important in verse works named as *esma-i hüsnâ* commentary, translation of forty hadith, Caliph Ali's hundred aphorism including Turkish translation work. As understood from the aforementioned booklet, the poet wrote these works for the Mamluk sultan Gkansu Gavri (d. 922/1516) in Egypt to win his proximity. *Habibullah-i Şîrvânî*, at first, God's 99 names to count the believers in the hereafter accessible to encouragement of the hadith of the reward "*esmâ'-i hüsnâ*", translated in two couplets. He also told the people and his followers how to read and understand of these couplets. After this work, *Şîrvânî*, because of rewards coming from God, translated forty hadith (fourty saying of Prophet Muhammed) into Turkish as couplets one by one. His third and final work is Caliph Ali's "*Sad-Kelime-i Alî*" that is a famous Arabic translation of Caliph Ali's sayings. In this study, after giving information about the poet's life and first two works, inner text translation and language of the third booklet is presented and examined.

Keywords: Hatib oğlu Habîbullâh, Şîrvan, names of God, forty saying of Prophet, Hz. Ali, aphorism.

Giriş

Allah'ın "*esmâ-i hüsnâ*" olarak vasıflandırılan güzel isimleri, son peygamberi Hz. Muhammed'in çeşitli konulara dair hadisleri, Hz. Ali (598?-661) misali İslâm büyüklerinin veciz sözleri, bütün Müslüman ulusların olduğu gibi, Müslüman Türklerin hayatında da mühim yer tutar. Bu hayatî gerçek, dile ve edebiyata da geniş ölçüde aksetmiş; çeşitli şekil yahut türlerdeki sayılamayacak kadar çok manzum, mensur eserde Allah'ın adları, denebilir ki, hemen her zaman yüceltmeyle anılmış; ayrıca söz konusu isimler şerh edilmiş; "*havâss*" kitaplarında onların tesir ve faydaları yazılmış; cevabı *esmâ-i hüsnâ*dan biri olan muammalar tertip ve tanzim edilmiştir. (*Esmâ'-i hüsnâ* ve edebiyata akisleri hk. bilgi için: Levend, 1972: 49-51; Topaloğlu, 1995: 404-418; Yılmaz, 1998: 1-34). İslâm dininin *Kur'an*'dan sonraki esas kaynaklarından biri olan hadisler ise, edebî eserlerde asırlar boyunca yeri geldikçe iktibas, tazmin, telmih gibi çeşitli yollarla bir hayat prensibi hâlinde anılmış; Hz. Peygamber'e nisbet edilen bu sözlerin kırk, yüz, beş yüz, bin gibi belirli sayılarda derlenmesi, tercüme ve şerh edilmesi çalışmaları da yapılmıştır. (Levend, 1972: 51-55; Karahan, 2002: 470-473). Hz. Peygamber'in amcası oğlu, damadı, en çok sevdiği, değer verdiği insanlardan biri ve dördüncü halifesi olan Hz. Ali'nin vecizeleri de Müslüman milletlerin edebiyatında sıkça faydalanılan hikmetli sözlerdendir. (Ceyhan, 2006). Biz bu yazımızda *esmâ-i hüsnâ* şerhi, kırk hadis tercümesi ve Hz. Ali'ye ait yüz sözün çevirisi türünden birer eseri

bulunan, fakat pek tanınmamış olan bir şairden, Şirvanlı Hatiboğlu Habîbullâh'tan bahsedeceğiz.

Bilindiği üzere edebiyat tarihimizde, bir veya birden fazla eseri çağımıza ulaşmasına rağmen şura tezkireleri, *Şakāyiku'n-Nu'māniye* tercüme ve zeyilleri, *Keşfü'z-zunûn...* ve zeyilleri, vefeyatnameler vb. eski biyografik ve bibliyografik kaynaklarda adı anılmayan edebî şahsiyetlere ara-sıra rastlanabilmektedir. Bu durumun, biyografik, bibliyografik eser telif eden şahsiyetlere zaman veya mekân bakımından uzaklık, söz konusu edilmeyen kişilere ait mahsullerin pek yaygınlık kazanmamış olması ve sanat yönünden değerli görülmemesi gibi çeşitli sebepleri sayılabilir. Diğer taraftan kütüphane fiş ve kataloglarındaki eksiklik, yanlış ve karıştırmalar da edebî şahsiyetlerimizin zamanımıza ulaşan eserlerinin araştırmacılar tarafından bütünüyle tesbit edilememesi sonucunu doğurabilmektedir. İşaret ettiğimiz ihmallerin bir örneği, dinî ve ahlâkî konulara ait üç eserini tanıtacağımız Şirvanlı Hatiboğlu Habîbullâh'tır.

Habîbullâh-ı Şirvânî, andığımız biyografik, bibliyografik kaynaklarımızda hayatı ve eserlerine dair bilgi bulunmayan şairlerimizden biridir. Onun eserlerinden biri, manzum *Esmâ'ül-Hüsnâ Şerhi*, edebiyat tarihi araştırmacısı Ağâh Sırrı Levend (1894-1978) tarafından "Dinî Edebiyatımızın Başlıca Ürünleri" arasında kısaca tanıtılmış (Levend, 1972: 50); fakat aynı yazma (Süleymaniye Ktp. Ayasofya bölümü, nr. 1860) içinde yer alan diğer iki tercümesi yakın zamanlara kadar fark edilmemiştir. Anılan tercümelerden biri kırk hadis, ikincisi Hz. Ali'ye ait yüz sözün tercümesinden ibarettir. Denebilir ki, bu iki metnin konuya ait hacimli çalışma ve yayınlarda tanıtılmamış olması, kütüphane fişlerindeki eksiklikten ileri gelmiştir. Sadık Yazar, *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği* adlı doktora tezinde şairin bu iki eserini kısaca tanıtmıştır. (Yazar, 2011: 722-23; 970-71). Şirvanlı Habîbullâh'ın *Sad-Kelime-i Alî* (Hz. Ali'nin Yüz Sözü) konusundaki eserini tanıtip incelemeye geçmeden önce, hayatı ve diğer kitapçıkları hakkında bilgi vermenin uygun olacağı fikrindeyiz.

Şirvanlı Hatiboğlu Habîbullâh Kimdir?

Zamanımıza ulaşan eserlerinden Habîbullâh'ın yaşadığı çağ, babasının sıfatı veya mesleği, kendi bilgi derecesi ve memleketi hakkında sınırlı bilgiler edinebilmekteyiz. Söz konusu metinler, Habîbullâh'ın 15. asrın ikinci yarısında yaşadığını ve 16. asır

başlarında hayatta olduğunu göstermektedir. Çünkü kendisini babasına nisbetle “Hatîb oğlu” (oğlu) diye tanıtan bu zat, üç manzum eserini de Hicrî 918/ Milâdî 1512 yılında, Memlûk sultanı Kansu Gavri (saltanatı: 1501-1516) adına Mısır’da yazmıştır. Eserin sonunda bulunan şu beyitlerden, telif ve tercüme yılını, sahibi ve kâtibinin adını, babasının işini, memleketini öğreniyoruz:

“Gecmiş idi tis’a mie bir şemâne hem ‘aşer
Hicret-i Hıyru’l-beşerden kim tamâm oldu zeber (...)

Nâzım u kâtib Hâbîbu’llâh Hâtîb oğlu bilün
Şehr-i Şervân’dan Hudâ-râ bir du‘â aña kıluñ” (Süleymaniye Ktp.
Ayasofya nr. 1860, vr. 94b-95a).

[İnsanların en hayırlısı olan Hz. Muhammed’in hicretinden 918 yıl geçmişti, kitap tamamlandı. (...) Bunu nazmeden ve yazanın Şirvan şehriden Hatiboğlu Habîbullâh olduğunu bilin ve Allah için ona bir dua edin...]

1512’de bu eserleri yazan şairin en azından 15-20 yaşlarında olması lâzım geldiği düşünülürse, Hicrî 9/ Milâdî 15. asırda doğduğu anlaşılır. Bununla beraber onun doğum zamanına dair eserinde açık bir kayıt bulunmadığı gibi, vefat tarihi de bilinmemektedir. Yalnız telif sebebi kısmında yer alan bir beyitteki “gulâm” kelimesi, şairin eserini yazdığı 918/ 1512 yılında genç yaşta olduğu manasını çıkarmaya müsait görünmektedir. Kast ettiğimiz ve daha iyi anlaşılсын diye hemen bir öncekiyle nakledeceğimiz beyit şudur:

“Şoĥbet-i sulţāna meyl êtdi göñül yoĥ bir sebeb
Kim erişem cān gibi ‘ālî-mekāna bi’ţ-ţarab

Geldi ĥayret vêrdi ĥayret ‘aĥla vü dèdi ĥulām
Kim ne oldu silk-i nazma çek revān dürlü kelām” (vr. 5a).

[Gönlüm sultanın sohbetine, onunla görüşüp konuşmaya meylettii ama bir sebep yoktu ki can gibi yüksek yer sahibine sevinçle ulaşayım... Hayret geldi ve akla gayret vererek dedi ki “Ey genç oĥlan, ne olur, çeşitli sözleri nazım ipine çek!..”]

Bilindiği gibi Arapça “gulâm” kelimesi, on yaşını geçmiş, bıyığı terlemiş erkek çocuk, delikanlı manasına gelir. Bu beyte dayanarak Habîbullâh’ın eserini yazdığı zaman zarfında delikanlı denebilecek

yaşta olduğu tahminen ifade edilirse, 15. asrın sonlarında doğduğu söylenebilir. Ancak edebiyat tarihimizde, bilhassa ahlâkî, tasavvufî, hikemî vb. eserlerde insan vücudunun bir ülkeye, gönlün onu idare eden sultana, aklın yardımcıya, diğer kuvvetlerin de dış âlemdeki benzer şeylere teşbih edildiği düşünülürse, “gulâm” kelimesinin şairin yaşını ifade ettiği, herhâlde kesin olarak ileri sürülemez. Çünkü buradaki “gulâm” kelimesiyle vücut ülkesinin hükümdarı kabul edilen kalbin yardımcısı olarak aklın kast edildiği de söylenebilir. Nitekim “gulâm” adının geçtiği bir öncek beyitte sultanın ülkedeki mevkîinin, vücutta can gibi yüksek olduğu belirtilmiştir...

Habîbullâh'ın kendisini tanıtmak için kullandığı “Hatîb oğlu” kelimeleri, babasının imam olduğunu düşündürmektedir. Bilindiği gibi “hatîb”, aynı zamanda minberde hutbe okuyan, nasihat eden manasına gelir. Şairin “şehr-i Şervandan” olduğunu ifade etmesi, anılan şehirde doğduğunu veya yaşadığını gösterir. Malûm olduğu üzere Şervan (yahut yaygın söyleyişe göre Şirvan), Kafkas şehirlerinden biri olup Hazar denizinin batı sahilinde ve Kafkas sıradağlarıyla Kür nehrinin aşağı mecrası arasında bir memleketdir. VII. asrın ortalarında Müslüman Araplar tarafından ele geçirilerek İslâm memleketleri arasına katılmıştır. (Aydın, 2010: 204). Şervan'da hüküm süren Şirvanşah Ferruh Yesâr, H. 906 (M. 1500) senesine kadar burada hâkim olmuş; fakat belirtilen yılda Şah İsmail'e yenilmiş ve ölmüştür. Bu sırada Şah İsmail, Bakü ve Şemâhî'yi zaptedip birçok Sünnîyi katlettirmiş; Şirvanşahlar Osmanlılara başvurarak Safevilere karşı yardım talebinde bulunmuştur. (Aşurbeyli, 2010: 212).

Eserinin sonunda kitabını tamamladığı yılı, adını, babasının ismini ve memleketini gördüğümüz gibi anlatan şair, telif sebebi kısmında kendisi ve yazacağı metinler hakkında şu bilgileri verir:

“Hâk Te‘âlâ'nun kaçāsından kader oldı ‘ıyân
Ol ma‘âniden maña geldi şuver budur beyân

Kim bilâdı gezdüm ü gördüm ‘acâ’ib Tañrıdan
Vaşl ü hicret revh u rāhat hem meşâ’ib Tañrıdan

Şükr ü şabrı küll-i hâle var idiler hoş refîk
Kim bulundı Mışr Cāmi‘nün tariķı yâ şefîk

Geldüm ü girdüm ne gördüm çokını ehl-i kemâl
Hâl-i sultânî bu kim var ‘ârif-i hâl ü maqâl (vr. 4a-b) (...)

Şoĥbet-i sultâna meyl êtdi gönül yoĥ bir sebeb
Kim erişem cân gibi ‘âlî-mekâna bi’t-ıtarab

Geldi ĥayret vêrdi ĥayret ‘aĥla vü dèdi ĥulâm
Kim ne oldı silk-i nazma çek revân dürlü kelâm
Ya‘ni var esmâ’-i ĥüsnâ Hâĥ Te‘âlâ’nuĥ yaĥîn
Muştafâ vü Murtazâ’nuĥ sözleri şeksiz mübîn

Ma‘nilerin şüret-i nazma verüp düzet kitâb
Eyle kim bilsün ĥalâyıĥ nef‘i ola li’ş-şevâb

İsmi *Sultân Ĥiĥâbı Ĥac Kitâbı* ĥoy revân
Kim gidersen bu cihândan ol ĥalur ĥoř câvidân

Söylegil hem medĥ-i sultânı kim oldur bir imâm
‘Âlim ü ‘âmil cihânda kâmil ü ‘âdil temâm (...)

Var leâlî sözleri sen çek aĥa pîşkeş revân
Kim olur bir ĥoř sebeb dürlü ĥadıřünĥ câvidân (vr. 5a-6a).

Eserin sonunda şairin hüviyetine dair beyitleriyle baş tarafından naklettiĥimiz bu beyitleri birlikte okunup düşünöldüĥünde, siyasî baskılar ve kargaşa yüzünden memleketinden ayrılmak zorunda kaldıĥını tahminen ileri sürmek, herhâlde yanlış olmayacaktır. (15 ve 16. asırda Azerbaycan dışına göçen başka bazı şairler için bk. Akpınar, 1994: 24). şirvanlı şairimiz, 16. asır başlarının seyahat şartları ve ulaşım vasıtaları akla getirilirse, hayli meşakkatli olduĥu anlaşılacak bir yolculuĥa çıkmış; çeşitli memleketleri gezip şaşılacak şeyler, kavuşma ve ayrılık, rahat ve musibetler görmüş; nihayet Mısır’a giderek oradaki “cami”ye girmiş... Bu “cami” ismi, Habîbullâh’ın Mısır’a geldiĥinde fakirlikten dolayı bir müddet bir Müslüman mabedinde barınmış olabileceĥini düşündüdüĥü gibi, meşhur ilim müessesesi Câmiü’l-ezher’i kast etmiş olması ihtimalini de akla getirmektedir. Hatiboĥlu, burada ilim ve fazilet sahibi insanlar tanıımış; sultanın da hâl bilen, irfan sahibi ve

sözden anlayan bir kişi olduğunu öğrenmiştir. Gönlünde hükümdarla görüşme isteği hisseden Şirvanlı'nın, onu ziyaret için uygun bir sebebi yoktur. Kendisi hayretle düşünür ve sonunda çeşitli sözleri nazma çekmede karar kılar: Sevap kazanmak niyetiyle halka fayda versin diye yazacağı kitaplar, yüce Allah'ın güzel isimleri, Hz. Peygamber'in hadisleri ve Hz. Ali'nin bazı sözleri hakkında olacak; o eserlerin adını da "*Sultân Hitâbı Hac Kitâbı*" koyacaktır. Anılan isim, şairin muhtemelen hacca gitme niyeti taşıdığını ve bu farizayı yerine getirebilmek için de sultanın maddî yardımına ihtiyaç duyduğunu düşündürmektedir. Elimizdeki eserleri, Habîbullâh'ın Arapçaya, Farsçaya vâkıf, İslâmî ve edebî ilimleri tahsil etmiş, irfanî yönü de bulunan bilgili bir kişi olduğunu gösterir.

İşte şairin hüviyeti ve hayatı hakkında kendi yazdıklarından çıkarılabilecek bilgiler hemen hemen bunlardan ibarettir.

Eserleri

Şirvanlı Habîbullâh'ın kendi hattıyla bir yazma içinde bulunan ve "*Sultân Hitâbı Hac Kitâbı*" umumî adını verdiği eserinde, sırasıyla şu metinler vardır:

1. *Esmâ-i Hüsnâ Şerhi*

Hatiboğlu'nun sultan için yazdığı eserlerinden birincisi, manzum *Esmâ-i Hüsnâ* şerhidir. Şair, "Allah'ın 99 -yüzden bir eksik- ismi vardır. Bunları ezberleyip benimseyen Cennete girer" mealindeki hadisin teşvikiyle Allah'ın isimlerinin manalarını ve "havâss"ını, yani tesir ve faydalarını anlatmıştır. Habîbullâh-ı Şirvânî'nin söz konusu üç eserini içine alan yazmada 6a-44a arasında kayıtlı bu manzumeden bir örnek verelim:

"Hüve'llâhü'lleẓî lâ ilâhe illâ Hû
Oldur ol Hâk kim yaqîn var câmi'-i küll-i şifât
Andan özge Taqrı yok zâtı ilen vërür hayât

Yüz 'aded okı bu ismi gece gündüz bil beyân
Kim olursan Taqrıdan hoş şâhib-i keşf ü 'ıyân" (vr. 7b)

["O, öyle bir Allaktır ki, ondan başka ilâh yoktur." (*Kur'ân*, Haşr, 59/22) Odur o Hak ki, bütün güzel sıfatları zatında toplayıcı olduğu konusunda şüphesiz bilgi var. Ondan başka ilâh yoktur. Zâtı ile hayat verir. Bu ismi gece- gündüz yüz kere oku; beyanı bil ki, Allah'tan iyi ve açık keşif sahibi olasın...]

2. *Erbaîn Sözü (Kırk Hadis) Tercümesi*

Şairin Sultan Kansu Gavri için yazdığı eserlerden ikincisi, manzum kırk hadis tercümesidir. Onu nazmen kırk hadis çevirmeye sevk eden sebep, bu konuda eser meydana getiren seleflerinde olduğu gibi, Hz. Peygamber'e nisbet edilen şu mealdeki rivayettir: "Ümmetimin dinî işlerine dair kırk hadis ezberleyen kimseyi Allah Teâlâ fakihler ve âlimler topluluğu arasında diriltir." (Bu rivayetin sıhhat derecesi hk. bilgi için: Kandemir, 2002: 467-470). Kendisi kitapçığının başında bu saikle hareket ettiğini şöyle anlatır:

“Ba‘dehu bil kim ḥadīṣ-i Muṣṭafā’dan bir niçe
Lafz u ma‘nīn nazma çeküm seçüm anı kim seçe

Erba‘īn söz tā kim āsān ola hıfzı hem bu gün
Dāhīl olup *Men ḥafīz* şartında nāzım bī-kümün

Danla vāşıl zümre-i ehl-i ‘ulūma fī’l-yaḳīn
Söylemiş mäh-ı rusül okı ḥadīṣ-i şāh-ı dīn” (vr. 45a-b).

[Bundan sonra, bil ki, Hz. Peygamber’in hadislerinden birçok sözü lafzı ve manasıyla nazma çektim. Ezberlenmesi kolay olan kırk sözü seçtim. Onu kim seçer? Ayrıca bugün sabah vakti “(Ümmetimin dinî işlerine dair kırk hadis) ezberleyen...” şartına açıkça dahil olmak ve sağlam bilgi içinde ilim sahipleri zümresine erişmek istedim. Peygamberler topluluğunda ay gibi olan Hz. Muhammed (a.s.) şöyle söylemiş; o din sultanının hadisini oku...]

Şair, bu başlangıçtan sonra Hz. Peygamber’in kırk hadisini birer beyitle dilimize nakletmeye geçer. Onun çevirdiği *Erbaîn Sözü*, Abdurrahmân-ı Câmî’nin (817-898/1414-1492) 886/1481 yılında tamamladığı *Hadīs-i Erbaîn* adlı Farsça manzum kırk hadis tercümesinde yer alan hadislerdir. (Câmî’nin bu eserinin metni ve Türkçe tercümesi için bk. Kürkçüoğlu, 1951). İki metin baştan sona kadar mukayese edildiğinde görülür ki, Şirvanlı Hatiboğlu, sırf Câmî’nin derlediği hadisleri çevirmekle kalmamış; Farsça kıt’alarından da bir hayli istifade etmiştir. Habîbullâh Efendi’nin *Erbaîn Sözü*’ünün başlangıcıyla otuza yakın hadis tercümesi (2, 4, 7, 9-18, 20, 22, 24-28, 30, 32-34, 36, 37, 39, 40) selefi Câmî’den faydalandığını isbat etmektedir. Ancak Câmî, seçtiği hadisleri “feilâtün mefâilün feilün” kalıbıyla ve ikişer beyitli kıt’alar hâlinde Farsça’ya tercüme etmiş; Hatiboğlu ise *Erbaîn Sözü*’ü aruzun “fâilâtün

fâilâtün fâilâtün fâilün” kalıbına uygun yazdığı birer beyitle dilimize çevirmiştir.

Şairin tercümelere hakkında bir fikir vermek için, bu eserinden de bir örnek gösterelim. “Müslüman, elinden ve dilinden Müslümanların selâmette olduğu kimsedir” (*Buhârî*, “Îmân”, 5) manasındaki *المسلم من سلم المسلمون من لسانه و يده* hadisini, Hatiboğlu Habîbullâh şöyle çevirmiştir:

“Müslim oldur kim Müsülmân kav̄l ü fi'linden yaq̄in
Sâlim olsun böyle dedi rahmeten li'l-'âlemîn” (vr. 47a)

[Âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Peygamber şöyle dedi: “Müslüman, şüphesiz ki, söz ve işinden diğer Müslümanların selâmet içinde olduğu kimsedir.”]

Şirvanlı Habîbullâh'ın bu çevirisi, kırk hadis toplama, tercüme ve şerhleri konusunda en geniş araştırmayı yapmış olan Abdülkadir Karahan'ın (1913-2000) *İslâm-Türk Edebiyatında Kırk Hadîs* adlı eserinde söz konusu edilmemiştir. (Şairin yukarıda kısaca tanıttığımız iki manzum eserini de neşre hazırlamaktayız).

3. Yüz Kelime (Hz. Ali'nin Yüz Sözü)

Habîbullâh-ı Şirvânî'nin bahis mevzuu kitabında yer alan üçüncü eseri, Hz. Ali'ye ait yüz sözün tercümesidir. İlk Hz. Ebû Bekir, Ömer ve Osman'ı övdükten sonra onların üçer vecizesini birer beyitle Türkçeye çeviren şair, asıl konuya gelir; Hz. Ali'nin “*Sad-Kelime-i Ali*” adıyla meşhur derlemede yer alan bilgece sözlerini, yine aynı şekilde tercüme eder.

Hz. Ali'ye ait vecizelerin tercümesi, yazmanın 65a sayfasından başlamakta; 88b sayfasında son bulmaktadır. Mütercim, besmeleden ve onu öven bir beyitten sonra “*Q̄âle emîrû'l-mü'minîn ma'deni'l-vefâ ve'l-yaq̄in esedü'llâhi'l-gâlib 'Aliyyi'bn-i Ebî Tâlib...*” (Müminlerin reisi, vefa ve sağlam bilginin kaynağı, Allah'ın galip aslanı Ali bin Ebî Tâlib dedi ki) başlığını müteakip bunun kısaca tercümesi mahiyetindeki iki mısradan sonra Arapça vecizeleri birer beyitle Türkçeye çevirmektedir. Arapça cümleler, manzum tercümelere göre daha büyük ve koyu yazılmıştır. Hem bu Arapça güzel sözler, hem de onların manzum çevirileri harekelidir. Şirvanlı Habîbullâh Efendi, *Esmâ-i Hüsnâ şerhi* ve *Erbaîn Söz* (kırk hadis) tercümesinde olduğu gibi, Hz. Ali'nin *Yüz Kelime*'sini de aruzun “Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün” kalıbıyla dilimize çevirmiştir. Fakat bu eserlerin neredeyse

bütün beyitlerinde görülen imaleler, şairin aruz ölçüsünü ustaca kullanamadığına alâmet sayılabilir.

Habîbullâh Efendi, eserinin başında Hz. Ali'nin inci gibi yüz sözünden bahsetmişse de elimizdeki yazmada doksan bir, yani anılan sayıdan dokuz noksan vecize bulunmaktadır. Bu eksiklik, yazmadan bir yaprağın kopmuş veya mütercimmin bazı sözleri çevirmemiş olması ihtimallerini akla getirmektedir. Elimizdeki metne göre 71. sırada kayıtlı اكثر مصارع العقول تحت بروق الاطماع sözünün tercümesinin bulunmadığını; bunun hemen ardındaki sayfada السعيد من وعظ بغيره vecizesinin -Arapça aslı olmadığı hâlde- Türkçe karşılığının yer aldığını söylersek, herhâlde yaprak kopmasına daha kuvvetle ihtimal verilebilir.

Tercümenin doğrudan doğruya Arapça sözlerin karşılığı mı olduğu, yoksa başka bir eserden faydalanmak suretiyle mi meydana getirildiğini anlamak için mukayeseli araştırmalar yaptık. Neticede, elimizdeki metnin Âdil bin Ali bin Âdil Hâfız'ın Hicrî 889/ Milâdî 1484 yılında tamamladığı Farsça *Sad-Kelime-i Alî* tercümesinden istifade edilerek hazırlandığını gördük. Safeviler devri şairlerinden olan Âdil bin Ali, Hz. Ali'nin yüz Arapça sözünü birer beyitle Farsçaya çevirmiştir.² Hatiboğlu'nun Âdil bin Ali'nin eserinden faydalandığını isbat etmek için birkaç örnek vermek gerekirse, şunları gösterilebilir: Şair, "Kendini bilen Rabbini bilir" manasındaki من عرف نفسه فقد عرف ربه sözünü Farsçaya şöyle çevirir:

تا بکی کم کرده ء خودرا زمانی باخودا

خویش بشناس اگر خواهی که بشناسی خدا

[Ey kendisiyle olan kişi, daha ne zamana kadar vaktini boşa harcayacaksın? Eğer Allah'ı tanımak istiyorsan, önce kendini tanı!..]

Aynı sözü Habîbullâh Efendi, aynı aruz kalıbıyla dilimize şu şekilde tercüme etmiştir:

“Ger dilerse tanıyasın Tanrını nefsün tanı

Hağğa gel bul özüni itürme koy bunı anı” (vr. 67a)

[Eğer Rabbini tanımak istersen, kendini tanı! Onu bunu bırak da Hakka gel, kendini bul, kaybetme!..]

² Âdil bin Ali bin Âdil Hâfız'ın *Kitâb-ı Tercümân* adlı bir Arapça- Farsça sözlüğü de vardır. Bu eserin bir nüshası için bk. Wilhelm Pertsch, *Verzeichniss der Persischen Handschriften der Königlichen Bibliothek zu Berlin*, Berlin 1888, nr. 36, 2.

Şair Âdil, لا محبة مع مرء (Riya ile sevgi bir arada olmaz) vecizesinin manasını Farsça olarak şöyle ifade etmiştir:

می کند تخم محبت رازیخ و بن لجاج
کم نشین زنهار بامرد لجوج و بد مزاج

[İnadın sapı, kökü sevginin tohumunu söker, atar. İnatçı ve kötü huylu kişilerle asla birlikte bulunma.]

Anılan sözü, Habîbullâh Efendi Türkçeye şöyle çevirmiştir:

“Koparur tohm-ı maḥabbetni lecūc çok lecāc
Azutur Ye’cūc ile kim ola Me’cūcî-mizāc” (vr. 71b)

[Çok çekişen ve inatçılık eden kimse, sevginin tohumunu koparır. Ye’cūc ile Me’cūc karakterli olan kimse, yolunu şaşırır; yoldan çıkar.]

“Akıl tamam olduğunda söz azalır” manasındaki
مرد □ یون عقلش بیفزاید بکاهد در سخون
اذا تم العقل نقص الكلام

تا نیاید فرصت کفتار نکشاید دهن

[Kişinin aklı arttığında söyledikleri azalır. Öyle ki ağzını açmaya, söz söylemeye fırsat tanımaz.]

Aynı cümleyi Habîbullâh-ı Şirvânî dilimize şöyle tercüme etmiştir:

“Çün kişinüñ ‘aklı oldı izdiyād ol az dēyer
Furşatı bulunca bir dem sözleri yaḥşı açar” (vr. 75a)

[İnsanın aklı arttığında, o az konuşur. Fakat bir vakit uygun zamanı bulunca, sözleri iyi söyler.]

Şu birkaç örnek, Hatiboğlu Habîbullâh'ın Âdil bin Alî tercümesinden istifade ettiğini göstermektedir.

Hatiboğlu Habîbullâh'ın Şirvanlı olduğunu, üç ayrı konudan ibaret kitabının sonunda kendisi hakkında verdiği bilgiye dayanarak ifade etmiştik. Eldeki eserlerinin dil hususiyetleri de onların erken Azeri Türkçesinin mahsulü olduğuna delâlet edici görünmektedir. Bu konuda mütalâasını rica ettiğimiz Doç. Dr. Enfel Doğan, Şirvanlı Habîbullâh'ın *Yüz Kelime* tercümesinin Türk dili tarihindeki yerine dair şu bilgileri vermektedir: “Eski Anadolu Türkçesi terimi yerine Ahmet Bican Ercilasun ‘Eski Oğuz Türkçesi’ terimini kullanmaktadır.

Çünkü bu, hem Azerbaycan'daki, hem de Anadolu ve Rumeli'deki Oğuzların Türkçesidir. Devamında ise 16. asırda yavaş yavaş Azerbaycan Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi diye bu yazı dili ikiye ayrılmaya başlamıştır.

Söz gelimi EAT'de veya EOT'de 'çok/çoh, yok/yoh, kendü/kendüz/öz' gibi ikili kullanımlar mevcut iken, 16. asırdan itibaren Osmanlı sahası 'çok, yok, kendü' gibi yapılarla tercihini yapmış; Azerbaycan sahasında ise 'yoh, çoh, öz' şeklinde bir tercih ortaya çıkmıştır. Bu tercih meselesi zaman eklerinde vs. de kendisini gösterir.

Metindeki ürk-ende (70)', 'döndermek (70), itür- (5) kelimeleri; kendü yerine 'öz (5, 35, 79, 86)' kelimesinin kullanılması; 'di-' fiilinin 'dir' değil de 'diyer (37)' şeklinde geniş zaman çekimine girmesi; 'zafernî' kelimesindeki akkuzatif eki, bize Azerbaycan Türkçesini çağrıştırmaktadır. Ancak bu, bildiğimiz klâsik Azerbaycan Türkçesi değildir. Bu metni EAT'den Azerbaycan Türkçesine geçiş devrinin (erken dönem Azeri Türkçesinin) bir ürünü olarak kabul etmek yanlış olmayacaktır kanaatindeyim. Artık EAT eserdir diyemeyiz, çünkü gelecek zaman eki -isar/-iser, zarf-fiil eki -ıcaq gibi temel belirleyici olduğunu düşündüğüm eklere rastlanmıyor; ancak EAT'den kalma -rak komperatif eki birçok defa geçiyor."

Sonuç olarak şunu ifade edebiliriz ki ki, Şirvanlı Hatiboğlu Habîbullâh, Sultan Kansu Gavri'nin iltifat ve ihsanına erişmek, tahminimize göre, bu sayede hac farizasını yerine getirebilmek ümidiyle dinî konularda üç eser meydana getirmiştir. Onun 1512'de, yani beş yüz küsür sene önce tamamladığı *Esmâ-i Hüsnâ* şerhi, *Erbaîn Söz* ve *Yüz Kelime* tercümesi, Türk edebiyatında bu mevzulara ait sahibi bilinen eserlerin kıdemlileri arasında sayılabilir. Şairin kırk hadis ve yüz söz tercümesi türünden eserlerini hazırlarken faydalandığı belli olan iki Farsça eseri bildirmemesi, bugünkü anlayışımıza göre, kusurdur. Buna ilâve olarak Hatiboğlu'nun ele alıp tanıttığımız eserleri hem umumî olarak vezin, hem de yer yer kafiye, terkip gibi şeklî yönlerden, hem de maksadı düzgün ve güzel anlatış bakımından hatasız, pürüzsüz değildir. Mütercim, bazı Arapça kelime ve vecizeleri dilimize tam isabetli olarak çevirememiş; zaman zaman garip kelimeler de kullanmıştır. Bununla birlikte onun, birtakım sözlerin tercümesinde tezat (35 38, 47, 52, 54, 69, 73, 79, 90) teşbîh (60, 87), istifham (60, 61), iştikak (67), telmîh (72), mecaz (87) gibi edebî sanatlarla meramını güzelce anlatmaya gayret ettiği de görülür.

Habîbullâh Efendi'nin üç manzum eserini dinî duygu ve düşüncelerle vücuda getirdiğini, üzerinde durduğumuz *Yüz Kelime*'de de güzel ahlâk ve âdâb konularında okuyuculara tavsiyelerde bulunduğunu, böylece erdemli bir hayatı telkin ettiğini söylemek yanlış olmaz. Dinî edebiyatımızın ürünleri ve ahlak kitaplarımız arasında sayılan bu tür eserlerin, Türk edebiyatı tarihi, Türk dili tarihinden başka karşılaştırmalı edebiyat ve değerler eğitimi yönünden de incelenip yayınlanması gerekli metinler olduğu rahatlıkla ifade edilebilir. Bu çalışmanın gayesi de ihtiva ettiği bilgece fikir ve güzel ahlâkî tavsiyeler yönünden değerini ve geçerliliğini koruduğunu düşündüğümüz eski bir edebî eserin dilini yenilemek, böylece zamanımız okuyucularına da hitap etmesini sağlamaktır.

Yüz Kelime

(vr. 63b) Fî medh-i emîri'l-mü'minîn ve imâmi temâmi'l-müttakîn esedü'llâhi'l-ğâlib Aliyyi'bni Ebî Tâlibin ve kelâmihi'l-metin rağiye 'anhü Rabbü'l-'âlemîn.

(vr. 64a) Mazhar-ı küll-i 'acâ'ib bil 'Aliyy-i zü'l-ħikem

Mazhar-ı cümle ğarâ'ib 'âleme şâhib-kerem

Maṭla'-ı envâr-ı 'irfân 'ilmi ilen çok ḥasen

Menba'-ı esrâr-ı *Kur'an* ħilmi ilen fi'l-'alen

Şâri'-i şer'-i Nebîydi min tariķı'l-ihtidâ

Sâṭı'-ı 'ilm-i ḥaķîkat ehline nûr u ziyâ

Hel etâ ve *innemâ* şânında Ḥaķ'dan rif'ati

İki 'âlemde sa'âdet devlet ilen ħil'ati

(vr. 64b) Muştafâ dedî aña kim biz yaķîn iki birüz

Biñ dêsünler yoķ ikilik var mübin iki birüz

Yâ 'Alî sen benden ü ben sendenem bilgil yaķîn

Kim beden sensen benem cānı cihānuñ var mübin

Dâr-ı ħikmet mışr-ı 'ilmüñ bābı sen fî küll-i bāb

Hādi-i ḥaķqa'l-yaķîn hem 'âlim-i ümmü'l-kitāb

Қудве-і erbâb-ı ma'ni zübde-і aşhâb hem
Şüret-і sırrı hasen var kıble-і ahhâb hem

(vr. 65a) Fahr-ı millet tâc-ı devlet taht-ı şir'at fi't-tarîk
Dür-і vahdet Hakkâ vâsıl keşrete vardı ferîk

Söylemiş ol şâh-ı vâhid yüz kelime ke'd-dürer
Her kim okır cevheri var bu dür ol la'ü güher

[Hikmetler sahibi Hz. Ali'nin bütün acayip ve şaşılacak şeylere mazhar³; herkese karşı cömert ve iyilik edici olduğunu bil! O, irfan nurlarının doğduğu yer, ilmiyle çok güzel ve Kur'an sırlarının kaynağı; huy yumuşaklığıyla aşikârdı. Müslüman oluş, doğru yolda gidiş bakımından Hz. Peygamber'in dininin (esaslarına uygun) kanun koyucusuydu. O, hakikat ilminin yükselticisi, sahiplerine ışık ve aydınlıktır. "Hel etâ" kelimeleriyle başlayan İnsan Suresinin bazı ayetleri ve Ahzab Suresinin 33. ayetinde "İnnemâ" kelimesiyle başlayan ibare onun da içinde yer aldığı Ehl-i Beyt (Hz. Peygamberin ev halkı) hakkında inmiştir. Demek oluyor ki, onun yüksekliği, iki dünyada saadeti, devletle değerli elbisesi Hak'tandır. Hz. Peygamber ona şöyle dedi: "Şüphesiz ki, biz iki biriz. Bin desinler, ikilik yok, açıkça belli ki iki biriz. Ey Ali, iyice bil ki, sen benden ve ben sendenim. Çünkü beden sensin, cihanın canı benim. Bunu açıklayıcı (deliller) var. Bütün kapılar içinde hikmet evi ve ilim şehrinin kapısı sensin. Hakka'l-yakinin doğru yol göstereni ve ümmü'l-kitabın (levh-i mahfuzun) âlimi sensin. Hem mana sahiplerinin öncüsü, hem de sahabelerin özü, hem de güzel sırrın sureti gibi dostların yöneldiği yersin. Dinin, Müslümanların övüncü, devletin tacı, yol içinde şeriatın tahtı sensin. İnsan topluluğu çokluğa vardı; sen birliğin incisi ve Hakk'a erensin... O bir şah inciler gibi yüz söz söylemiş. Her kim cevheri, değerli madenleri anarsa, o yakut ve cevher budur.]

Bi'smi'llâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm

³ Buradaki "Mazhar-ı ... aca'ib", kelimeleriyle "Nâdi Aliyyen mazharu'l-acâ'ib/ Tecidhu 'avnen leke fi'n-nevâ'ib/ Külli hemmin ve gammin seyencelî/ Bi velâyetike yâ Alî, yâ Alî!" şeklindeki meşhur Arapça şiire işaret edildiği söylenebilir. Bu mısralar Türkçe'ye şöyle çevrilebilir: "Ali'yi çağır ki, o şaşılacak şeylere mazhardır. Musibet zamanlarında onu sana yardımcı bulursun. Bütün keder ve gam senin velâyetinle açılacak (yok olacak)tır yâ Alî, yâ Alî!.." (Bu şiir hk. bilgi için Ceyhan, 2013: 122-124).

Ahşen-i küll-i kelâm ey nûr-ı ‘ayn-ı ins ü cân

Var bu ism-i rāzık-ı Ḥannān Ğafûr-ı mihrbân

[Ey insanların ve cinlerin gözünün aydınlığı, her sözün en güzeli, bu çok acıyan, günahları bağışlayan, merhametli Allah'ın ismidir.]

(vr. 65b) Kāle emîrû'l-mü'minîn ma'deni'l-vefâ ve'l-yaqîn esedü'llâhi'l-ğâlib 'Alî bin Ebî Tâlib ve kelâmihi'z-zâhir rağıye 'anhü Rabbü'l-Evveli ve'l-âhîr [Müminlerin reisi, vefa ve sağlam bilginin kaynağı, Allah'ın galip aslanı, sözü açıkça belli Ali bin Ebî Tâlib (öncekilerin ve sonrakilerin Rabbi ondan razı olsun!) dedi ki:]

Söyledi gerçek emîrû'l-mü'minîn kân-ı vefâ

Taḥrı aşlanı 'Aliyyi ibn-i 'amm-i Muştafâ

[Müminlerin reisi, vefa kaynağı, Allah'ın aslanı, Hz. Peygamber'in amcası oğlu Hz. Ali gerçek söyledi:]

1- لو كشف الغطاء ما ازددت يقينا

(vr. 66a) Ger ecel götürse benden bu ḥayât-ı müste'âr

Ol yaqînüm zât-ı Ḥaqq'a hergiz olmazdur ğamâr⁴

[Eğer ecel benden bu kendimin olmayan, emaneten aldığım hayatı götürse, Cenab-ı Hakkın zatına olan şüphesiz ve sağlam bilgim asla artmaz...]

2- الناس نيام فاذا ماتوا انتبهوا

Âdem oğlıdur uyuhda 'ömri noqşâna esîr

Çün ecel yetse ğurûrından ola ol dem ḥabîr

[İnsanoğlu uykudadır; hâlbuki onun ömrü eksilmeye tutsak... Ecel eriştiğinde, aldanışından o zaman haberdar olacak...]

3- قيمة كل امرء ما يحسنه

(vr. 66b) 'İlm öğren ger sa'âdetle dilersen devleti

Kim kişinüḡ bilişi kâdr ile var hoş kıymeti

[Eğer bahtiyarlıkla nimeti istersen, ilim öğren! Çünkü insanın iyi değeri, ilmi, marifeti kadardır.]

⁴ Bu son kelimenin altında manası "ziyâd" diye kayıtlıdır.

4- ما هلك امرء عرف قدره

Her kişi kim bile ¼adrin olmaya hergiz helâk

Ger cihâni fitne dutsa ‘arîf-i ¼adre ne bâk

[Değerini bilen kimse asla helâk olmaz. Eğer dũnyayı fitne kaplasa, değerini bilene ne korku olacak?!.]

5- من عرف نفسه فقد عرف ربه

(vr. 67a) Ger dilersen tanıyasın Tañrıñı nefsũñ tanı

¼a¼ka gel bul özüñi itürme ¼oy bunu anı

[Eğer Rabbinı bilmek istersen, kendini bil! Onu bunu bırak da Hakka gel, kendini bul, kaybetme!..]

6- المرء محبوب تحت لسانه

Gizlũdür er muttaşıl her meclise taht-ı dile

Gelmemiş söze bilũnmez ¼ıymetin ¼adri bile

[İnsan, daima dilinin altında gizlidir. Her oturulup konuşulan yerde söz söylemeyince, onun dilinin altında ne olduğu ve değeri bilinmez.]

7- من عذب لسانه كثر اخوانه

(vr. 67b) Her kim ola yaşısı söz artu¼ aña ¼alk-ı cihân

¼ardeři kim var muhibb ü müşfik u hoş mihrbân

[Her kim tatlı dilli olursa, dũnya halkı artık ona kardeşi gibi dost, şefkatli, hoş ve sevgili olur.]

8- بالبر يستعيد الحر

¼ařř u ‘amma her kim ide yařsılı¼ ‘âlemdede hoş

¼ul eder âzâde göñlin cân gibi her demde hoş

[Her kim dũnyada seçkinlere ve adı belirsiz halka hoş bir şekilde iyilik ederse, onların can gibi hür olan kalbini her zaman kul-köle eder...]

9- بشر مال البخیل بحادث او وارث

(vr. 68a) Her ¼arafdan kim yı¼a mâli ba¼ıl-i hârişi

Ya telef gâretde ola ya apara vârişi

[Eken cimrinin her taraftan toplayıp yığdığı mal, ya yağmalanıp zayı olacak veya onu vârisi alıp götürecektir...]

10- لا تنظر الى من قال وانظر الى ما قال

Hoş teemmül sözde eyle bakma cānā kıā'ile

Kim fakirlerden güzīn sözler gelür her sā'ile

[Ey can gibi sevgili dost! Söz üzerinde iyice düşün; onu söyleyene bakma! Çünkü her soru sorana fakir(derviş)lerden seçkin sözler gelir...]

11- الجزع عند البلا تمام المحنة

(vr. 68b) Ger beliyette edesen bir fıgān u ıztırāb

Mihnet artuğ ola vü maħrūm kıalsan min şevāb

[Eğer belâ, imtihan sırasında bir feryad edip acıyla dövünsen, zahmet daha fazla olur ve sevaptan mahrum kalırsın...]

12- لا ظفر مع البغى

Çün murādına zafer bulmaz zalūm u hem cehūl

Gêç sitemden 'ākıl isen eyleme cevri kıabūl

[Mademki çok zalim ve cahil olan kimse istediğine erişemez, öyleyse zulümden vazgeç; akıllıysan eziyeti kabul etme.]

13- لا ثناء مع الكبر

(vr. 69a) Her kimüñ kim naħvet ü kibr ü menī ola şı'ār

Demeye medħin kışı zemm eyleye leyl ü nehār

[Kimin alâmeti gurur, kibir ve benlik olursa, insanlar onu övmez; bilakis gece gündüz yerer...]

14- لا بر مع الشح

Buħl ü cevdet müctemi' bir zāta olmaz bil yaķīn

Vaşf-ı cūdı kıoyma elden kıl⁵ kerem yā ehl-i dīn

[Şüphesiz bil ki, cimrilik ve cömertlik bir kışide bir araya gelmez. Ey dindar insan, cömertlik sıfatını elden bırakma, iyilik et!]

15- لا صحة مع النهم

(vr. 69b) Gövde şıħhat[i] dilersen çok yemekden az ye

Ṭāmi' olma kıāni' ol ger aç olsan bāz ye

⁵ Bu kelime, Arap harfli asıl metinde sehven "kul" şeklinde harekelenmiştir.

[Beden sağlığı istersen, çok yemekten az ye. Hırslı olma, kanaatkâr ol. Eğer açsan, doğan ye!]

16- لا شرف مع سوء الادب

Lâyık olmaz ululuğa ger edebsizdür kişi
Devlet ilen dut sa‘âdet koy edebsizlik işi
[Eğer bir kimse edepsizse, o büyüklüğe lââyık olmaz. Nimetle saadeti elde et; edepsizlik işini bırak!]

17- لا اجتناب من محرم مع الحرص

(vr. 70a) Hırş ilen düşmez ırak kişi hâramdan şek degül
Aşl-ı hırşı koy eger devlet dilersen ey gönül
[Şüphesiz ki insan hırsla, açgözlülükle haramdan uzaklaşamaz. Ey gönül, eğer nimet ve saadet istersen, hırşın kökünü kes!]

18- لا راحة مع الحسد

Râhat ü ‘izzet bulur ‘âlemde dâ’im ol kişi
Kim hasedden buğz ile geçmek müselseldür işi
[İşi, birbirine bağlı olarak kıskançlık ve kinden vazgeçmek olan kişi, dünyada her zaman rahat ve itibar bulur.]

19- لا زيارة مع زعارة

(vr. 70b) Ger gidersen tavfa yüzün taze dut fî küll-i hâl
Şormayınca dile gelme söyleme kıl ile kâl
[Eğer bir kişiyi ziyarete gidersen, her hâl ü kârda güler yüzlü ol! Sormayınca söyleme; dedikodu etme!]

20- لا صواب مع ترك المشورة

Ger dilersen kim hata gidüp gele küll-i şavâb
Meşveret kıl sen tekellüfsiz kamu şeyh ile şâb
[Eğer yanlıştın gidip hep doğrunun gelmesini istersen, bütün yaşlı ve gençle zoraki olmaksızın istişare et.]

21- لا وفاء لمملك

(vr. 71a) İmün olma şâhlardan onlara kılma tama‘
‘Ahdini gerçekleyin rāzuñ deme işit feda‘

[Hükümdarlardan emin olma; onlara karşı açgözlü davranma. Sözünü gerçek gibi kabul edip sırrını ona söyleme; bunun eğri davranış olduğunu duy!]

22- لا مروءة لكدوب

Her kim ol yalancı oldu yok mürüvvet anda hiç

Doğru varan devleti görmez yaqîn pür-tâb ü piç

[Yalancı olan kimsede hiç insanlık ve mertlik bulunmaz.

Şüphesiz ki o, doğru (yolda) giden kimsenin nimet ve saadetini sıkıntısız göremez.]

23- لا كرم اعز من التقى

(vr. 71b) Müttakîlerden girâmîrağ çü yokdı fi'z-zamân

Geldi 'inda'llâhi etqāküm kelâm-ı cāvidân

[Zaman içinde takva sahibi olanlardan daha büyük ve hürmete lâıyk kimse bulunmadığından, "Allah indinde en iyiniz, takvası en fazla olanınızdır" (Kur'ân, Hucurât, 49/13) ebedî sözü geldi.]

24- لا محبة مع مرءاء

Koparır tohm-ı maḥabbetni lecûc çok lecâc

Azatur Ye'cûc ile kim ola Me'cûcî-mizâc

[Çok çekişen ve inatçılık eden kimse, sevginin tohumunu koparır. Ye'cûc ile Me'cûc⁶ karakterli olan kimse yolunu şaşırır, yoldan çıkar.]

25- لا سودد مع انتقام

(vr. 72a) Bu cihânda cem' olmaz ululuğla intikâm

Kîne dutmaz ḥâtırına kim dilerse iḥtişâm

[Bu dünyada büyüklükle intikam bir araya gelmez. Kim gönlünün şanlı olmasını isterse, o kin tutmaz.]

⁶ Kur'ân'ın Kehf Suresi 93-99. ayetlerinden öğrendiğimize göre, Ye'cûc ve Me'cûc, Hz. Zülkarneyn zamanında yaşamış olan, hiç söz anlamayan ve yeryüzünde fesat çıkaran bir kavimdir. Zülkarneyn, bu kavimle onların şerrinden korunmak isteyen insanların arasına sağlam bir set yapmıştır. Ye'cûc- Me'cûc bu seti ne aşabilmiş, ne de delebilmıştır.

26- لا شرف اعلى من الاسلام

Dirlügüñi eyleme her küfr ü cehl ile telef
Kim Müsülmānlık gibi ‘ālemde yok a‘lā şeref
[Hayatını her küfür ve cahillikle boş yere harcama! Çünkü dünyada Müslümanlıktan daha yüksek bir şeref yoktur.]

27- لا معقل احصن من الورع

(vr. 72b) Gêç yaman u egrilikden kurb-ı Hâk ger var tama‘
Kim beşer için yok aḥkem hîç melce‘ min vera‘
[Eğer sende Allah’a yakınlık isteği çok varsa, kötülük ve fenalıktan vazgeç! Çünkü insan için takvadan daha sağlam bir sığınak yoktur.]

28- لا شفيع انجح من التوبة

Ger cihānda bir ḥaṭā iş işledüñ kubb u şenī‘
Tevbe var ‘özü-i günāha aḥsen ey cān min şefī‘
[Ey can gibi değerli dost, eğer dünyada çirkin ve kötü bir iş yaptıysan, günahın özü için şefaatçiden daha güzel olan şey, tevbedir...]

29- لا لباس اجمل من السلامة

(vr. 73a) Hîl‘at-i emn ü selāmet her kime vērdi nigār
Ehl-i devlet içre işi oldu a‘lā vü kibār
[Güzel yüzlü sevgili, güvenlik ve esenlik değerli elbisesini her kime verdiyse, onun işi nimet sahipleri içinde daha yüksek ve büyük oldu...]

30- لا داء اعيبى من الجهل

Hîç belā olmaz yamanrak bilmemeklikden ere
Âdeme bilîş vērür devlet sa‘ādet her yere
[İnsan için cehaletten daha kötü bir belâ olmaz! Marifet ise, insana, her yere nimet ve saadet verir...]

31- لا مرض اضنى من قلة العقل

(vr. 73b) Döşegi ḥırmān u ḥusrān üzre salmaz ḥār ü zār
Hîç bīmārlık kişi bil mişl-i ‘aql-ı az-‘ıyār
[Hor ve inleyen kimse, döşegi mahrumiyet ve zarar üstüne sermez. Ey insan bil ki, akıl azlığı gibi şifasız bir dert yoktur...]

32- لسانك تقتضيك ما عودته

Her yaman 'âdet kim oldu dil taqāzâ ol kıılır
Bu cihânda kişiyi peyveste risvâ ol kıılır
[Her kötü âdet, dili sıkıştırır. Bu dünyada insanı her zaman o rezil eder.]

33- المرء عدو ماجهله

(vr. 74a) Halk ara ger bilmese bir neste[y]i ebleh kişi
Dost olmaz bil aña kim var 'adâvettür işi
[Eğer akılsız şahıs, insanlar arasında bir şeyi bilmese, ona dost olmaz; işi hep düşmanlık etmektir...]

34- رحم الله امرء عرف قدره ولم يتعد طوره

Rahmet-i Hâk ol kime kim tanıdı qâdrin tamâm
Öz yolundan dönmedi hürmetle vardı hoş müdâm
[Değerini tam olarak bilen, kendi yolundan dönmeyen, o yolda devamlı saygıyla, güzelce giden kimseye Allah rahmet etsin!]

35- النصح بين ملأ تقريع

(vr. 74b) Sûd vermez halk içinde her naşîhat kim ola
Lîk hâlvetde naşîhat hoş gelür gider yola
[İnsanlar içinde edilen nasihat fayda vermez. Fakat تنها yerde öğüt vermek iyi gelir; böylece nasihat edilen kimse yola gider.]

36- عبد الشهوة اذل من عبد الرق

Qalhan ola zül oqına yahşî bil şehvet kıulı
Horraq ol müşterâdan kim kıoya gerçek yolu
[İyi bil ki, şehvetin kölesi horluk, itibarsızlık okuna kalkan olur (ona itibarsızlık oku dokunur). O, doğru yolu bıraktığı için, satın alınmış köleden daha hordur.]

37- اذا تم العقل نقص الكلام

(vr. 75a) Çün kişünüş 'aklı oldu izdiyâd ol az deyer
Furşatı bulunca bir dem sözleri yahşî açar
[İnsanın akli arttığında, o az konuşur. Fakat bir vakit uygun zamanı bulunca, sözleri iyi söyler.]

38- نفاق المرء ذلة

Gêç kamu halkuñ nifâkundan vifâka gel revân
Tâ gide horlık gele ‘izzet saña hoş câvidân
[Bütün insanların bozuşması için uğraşmaktan vazgeç;
dostça, samimi anlaşması yönüne git ki horluk geçsin, sana güzel,
sonsuz izzet ve itibar gelsin!]

39- الشفيع جناح الطالب

(vr. 75b) Ger şefî‘ ola müyesser ol zamân bulsan murâd
Kim yeleklerden uçan kuşlar bulalar rızık u zâd
[Eğer bir aracı olursa, o zaman istediğin şey sana nasip
olur. Nitekim kanatlarla uçan kuşlar rızık ve azık bulurlar...]

40- نعمة الجاهل كروضة في مزبلة

Ni‘met ü esbâb-ı câhil ‘inde erbâbi’ş-şalâh
Var durur bustân u bâğ tek küllühâ fi’l-müsterâh
[Cahillerin nimet ve vasıtaları, salih insanların yanında hep
helâ içinde olan yeşillik gibidir...]⁷

41- الجزع اتعب من الصبر

(vr. 76a) Her belâda şabrdan başka dağı yokdur ‘ilâc
Kim senüñ zârılıkuñ andan eşeddür fi’l-mizâc
[Her belâda, imtihanda sabırdan daha başka çare yoktur. Senin
ağlayıp sızlaman, sağlığın için ondan daha şiddetli, daha zordur...]

42- المسؤل حر حتى يعد

Şâhib-i devlet eger va‘de kıla dervîşlere
Kul eyler nefsinî âzâde kişi eşlere
[Eğer nimet, makam sahibi kimse fakirlere vaadde bulunursa, o
hür kişi, kendini (sözünü yerine getirinceye kadar) benzerlere kul-köle
eder.]

⁷ Burada o devirlerde –hatta yer yer zamanımızda bazı köyler ve kırlık yerlerde- ihtiyaç giderilen mahallin ev dışında, açık sahada olduğu, çevresinde bazan sebze ve otların bittiği hatırlanmalıdır. Şair, salih insanların, cahillerdeki nimete imrenmeyeceğini, onları pis yerde biten yeşillikler gibi nahoş göreceğini böyle ifade etmiştir. Vecizede çöplük manasındaki “mezbele(t)” kelimesini sehven “müsterah” diye çevirmiştir.

43- أكبر الاعداء اخفاهم مكيدة

(vr. 76b) Her kişi kim gizlü düşmendür demâdem karşı yâr
Ol yamanrak düşmenüñdür yâ 'azîz-i rûzgâr
[Ey zamanın değerlisi, her kim sana karşı dost görünüp
gizli düşmansa, o senin (açıkça belli hasmından) daha kötü
düşmanıdır...]

44- من طلب مالا يعنيه فاته ما يعنيه

Her kim ister işe gelmez neste[y]i 'âlemde bil
İtürür işe gelen her neste[y]i âdemde bil
[Bil ki, her kim dünyada kendisi için gerekli olmayan şeyi
iserse, o kişi lüzumlu olan her şeyi kaybeder...]

45- الذل مع الطمع

(vr. 77a) Şâdlık kim gamsız olmaz rāhat ilendür feza'
Nûş u niş ü hār u gül hem hāruluk ile her şama'
[Sevinç kedersiz olmaz; inleyip sızlanma rahatla beraberdir.
Zevk ve zehir, diken ve gül, horlukla açgözlülük birlikte bulunur.]

46- الراحة مع اليأس

Rāhatı ger ister isen kes ümîdi hālqdan
Kim vērür Hāk her ne dilersen yemekle delqdan
[Eğer rahat etmek istersen, insanlardan ummayı (beklentiyi)
kes! Çünkü Cenab-ı Hak yemek ve elbiseden yana her ne dilersen,
sana verir.]

47- من كثر مزاحه لم يخجل من حقد عليه او استخفاف [به]

(vr. 77b) Hār olur her kişi kim eyledi 'âdet mizāh
Ulu andan kînelü kiçi qatında bî-felāh
[Çok şaka yapmayı âdet eden herkes hor olur. Büyükler ona
karşı kin besler, küçüklerin gözünde de kendisi esenliksiz (itibarsız)
olur...]

48- الحاسد مغتاض على من لا ذنب له

'İzz ü devlet Tañrıdandır hışma gelme yâ wasūd
Çün hātāsızdur aña hışm u gāzab senden ne sūd

[Ey çok kıskanç olan! İzzet ve nimet Allah'tandır; (o itibar ve nimet sahiplerine) kızma!.. Madem ki hatasızdır, ona kırgınlık ve öfkelenmenin ne faydası var?!.]

49- كفى بالظفر شفيعا للمذنب

(vr. 78a) Suçlu üzere çün zafer bulduñ Hâkuñdan şâh-ı şâh
Ol zaferni eyle sen aña şefî‘-i ol-günâh

[Ey şah, madem ki suçluya Cenab-ı Hakk'ın yardımıyla galip geldin, öyleyse bu zaferi sen o günahın şefaathçisi yap!..]

50- رب ساع فيما يضره

‘Akılsız çok sa‘y eder husrânına ey cān revān
Bilici kim ‘akıldan iste meded her işde hān

[Ey dost, zararına çalışan akılsız çoktur... Ey sultan, şuur sahibi olan gibi sen her iş konusunda akıldan yardım iste...]

51- لا تتكل على المني فانها بضائع النوكى

(vr. 78b) Tekye kılma arzūña koy hevâyı bü'l-heves
Kim sefihe arzū sermāye-i ‘ömr oldı bes

[Ey çok hevesli olan! Arzuna dayanma, nefsin isteğini bırak! Çünkü akılsız kimse için arzu, ömrün yeterli sermayesi oldu... (Hâlbuki bir şeyi elde etmek için sadece istemek yetmez.)]

52- اليأس حر و الرجاء عبد

Nā-ümidlik halkdan āzādelikdur fi'l-ḥaḳīḳ
Bāb-ı ümmide duran dā'im esiri-vār ḡarīḳ

[Ümitsizlik, beklentisiz olmak, aslında insanlardan kurtulup serbest olmaktır. Ümit kapısında duran kimse, daima esir gibi kedere boğulmuştur.⁸]

53- ظن العاقل كهانة

(vr. 79a) ‘Āḳılūñ ḡann ü gümāni mişl-i yulduzçı şavāb

Var yüzüñ dönderme andan remzi gör fī küll-i bāb

⁸ “Garîk” kelimesi, bilindiği gibi, suda boğulmuş demektir. Beytin bütünü göz önüne alarak bu kelimeyi “kedere boğulmuş” şeklinde nesre çevirmeyi uygun bulduk.

[Akıllı kişinin zan ve tahmini, münecciminki gibi doğrudur. Git, ondan yüz çevirme, her konuda işareti gör!]

54- من نظر اعتبر

‘Ayn-ı ‘ibret açagör hâl-i cihânı yahşî bil
İyligi dut koy yamanı kim gide çün ay ve yıl
[İbret gözünü açmaya bak; dünya hâlini iyi bil! İyilik yolunu tut, kötüyü bırak ki ay ve yıl gibi gitsin!]

55- العداوة شغل

(vr. 79b) Koy kamu düşmenlik işin dut maḥabbet pîşesin
Var ne kopar sen murâduñ küll-i aşl ü rişesin
[Bütün düşmanlık işlerini bırak, sevgi ve dostluk yolunu tut! Git (haksız yere düşmanlığa ait) isteğin bütün kökünü ve püskülünü kopar.]

56- الادب صورة العقل

Yahşî kavlı ü fi‘l ‘aqluñ şüretidür ey edîb
Bu nişân her kimde görsen var edebden bir naşîb
[Ey edepli kişi, güzel söz ve fiil, akıllı oluşun alâmetidir. Bu alâmeti her kimde görsen, (anla ki,) onda edepten bir pay var...]

57- لا حياء لحريص

(vr. 80a) Her kimüñ hırşî gele gide ḥayâsı ol zamân
Âb-ı rûsî ḳalmaya ğamdan ola zâhrı kemân
[Kimin hırşî gelirse, o zaman utanması gider. Kederden yüzünün suyu (şerefi) kalmaz; sırtı da yay gibi olur (beli bükülür)...]

58- من لانت اسافله صلبت اعاليه

‘Uzv-ı süflî her kimüñ yumşaq oluñdı bil yaḳîñ
Yüzi berk olur dili zişt vü özi merdûd-ı dîn
[Şüphesiz bil ki, her kimin aşağıdaki organı yumuşak olursa, onun yüzü sert, ağzı bozuk ve kendisi din tarafından reddedilmiş olur.]

59- رب طمع كاذب

(vr. 80b) Her ṭama‘nı bilme şādîḳ çek dişüñ andan dedüm
Kim ṭama‘dan ‘âleme ni‘met yeyüp toḳ olmadum

[Her açgözlülüğünü gerçek bilme, ondan dışını çek derim.
Çünkü herkese tamah etmekten dolayı nimet yiyip doymadım...]

60- رب ارباح يودى الى الحسران

Ekşer-i hâlka ziyân vèrür kamu sevdâ-yı sūd

Sen neden yanarsan anda çün cihānda mişl-i ‘ūd

[Bütün kâr ve kazanç sevdası insanların çoğuna zarar verir.

Sen -dünyada udun yanması gibi- onda neden yaniyorsun?!.]

61- البغى سائق الى الحين

(vr. 81a) Hoş çeker zālimi zulmi her zamān cenb-i helāk

Ëy cefālu bu nedendür sende görmen hiç bāk

[Zalimi, ettiği zulüm iyice helāk tarafına çeker. Ey eziyet

eden, sende hiç korku görmüyorum, bu nedendir?!.]

62- فى كل جرعة شرقة ومع كل اكلة غصة

Ëy gönül bil bu ‘anālu ‘āleme geldi muhāl

Bir tike etmek belāsız bir içüm su bî-melāl

[Ey gönül, bil ki, bu meşakkatli âlemde bir parça ekmeğin sıkıntısız (yenmesi) ve bir içim suyun kedersiz (içilmesi) imkânsızdır. (Her nimetin bir külfeti vardır).]

63- من كثر فكره فى العواقب لم يشجع

(81b) ‘Ākıbetde her kimüñ fikri çok oldı Ëy selīm

Ol şücā‘ olmaz dağı dünyāda yemez her na‘īm

[Ey sağlıklı kişi, işlerin sonuçları konusunda her kimin düşüncesi çok olursa, o cesur olmaz; ayrıca dünyada (cesaretin sonucu olan) her nimeti yiyemez...]

64- اذا حلت المقادير ضلت التدابير

Bil қаzādan bendeye mümkün degül kılmak hāzer

Kim iter taqđir-i Hāq‘da cümle tedbîr-i beşer

[Bil ki, İlâhî takdirin ortaya çıkmasından kulun kaçınması mümkün değildir. Çünkü Allah‘ın takdiri indiğinde, insanın bütün tedbiri boşa gider...]

65- اذا حل القدر بطل الحذر

(vr. 82a) İhtiyār-ı Hāq ‘inān-ı ihtiyār aldı benüm

Çün kaçā geldi hāzer bāṭıl güdük kaldı benüm
[Cenab-ı Hakk'ın iradesi, benim irade dizginimi elimden
aldı. İlâhî takdir gelince, benim sakınmam boşa gitti, faydasız oldu.]

66- اكرم الادب حسن الخلق

Yaḥşî 'âdet biliciye var girāmîrâḳ edeb
Kim yaman hūlu kişi çeker 'azābın hem ta'ab
[Bilgili ve hikmet sahibi insan için pek değerli bir âdet
vardır: Edepi... Çünkü kötü huylu kimse hem zahmet ve sıkıntı çeker,
hem de o fena huylarının cezasını...]

67- اوحش الوحشة العجب

(82b) Her özin gören kişi yārsiz ḳalur vaḥşî gibi
Vaḥşeti var 'ucbı ḳoymaz kim ola yaḥşî gibi
[Kendini beğenen herkes, tenha ve ıssız yerde yaşayan gibi
dostsuz kalır. Yabaniliği vardır; gururu, kibri bırakmaz ki iyi gibi
olsun...]

68- اغنى الغنى العقل

Māl eger yoḳdur hîred var muttaşıl 'ayşür henî
Bil cihānda 'ilm-i müflis ḳanda vü cehl-i ḡanî
[Eğer malın yok, aklın varsa, devamlı yaşayışın faydalı ve
sağlığa uygundur. Dünyada iflâs etmiş olanın ilmi nerede, zenginin
cehaleti nerededir, bil!..]

69- الطامع فى وثاق الذل

(83a) Muttaşıl ṭāmi' dutar beyt-i mezzellette maḳām
Kim ṭama' zillet vērür dā'im ḳanā'at iḥtirām
[Açgözlü olan kimse daima horluk, itibarsızlık evinde yer
tutar. Çünkü açgözlülük horluk, alçaklık verir; kanaat ise hürmet...]

70- احذروا نفارالنعم فما كل شارذ بمردود

Ëy ḡanî dā'im hāzer ḳıl min zevāl-i 'izz ü māl
Kim ni'am ürkende döndermek çetindür bel muḫāl
[Ey zengin, itibar ve malının yok olmasından sakın! Çünkü
nimetler ürktüğünde onu geri döndürmek zor, hatta belki
imkânsızdır...]

71- أكثر مصارع العقول تحت بروق الاطماع⁹

(83b) [السعيد من وعظ بغيره]

Pendden ol kim ‘âr eyler yok anda hiç hayır

Pend dutar ehl-i sa‘âdet dâ’imâ min va‘z-ı ğayr

[Öğütten utanan kimsede hiç hayır yoktur. Bahtiyar olanlar, daima başkasının vaazından öğüt alır.]

72- الحكمة ضالة المؤمن-

Hikmet ü ĩmân muħammer oldılar yevm-i elest

Ol sebebden hikmet ister mü’min ü kavm-i elest

[Hikmet ve iman, elest günü¹⁰ birbiriyle mayalanmıştır.

Bundan dolayı mümin ve elest meclisinde “belâ” diyen topluluk, hikmet ister...]

73- الاحسان يقطع اللسان-

(vr. 84a) Geç yamandan yaşıklık kıl halka ey ehl-i beşer

Bu cihânda yaşıklıkdur kim yaman dili keser

[Ey insan, kötülükten geç, halka iyilik et. Bu dünyada iyilik, kötü dili (aleyhte konuşmayı ve yermeyi) keser.]

74- الشرف بالفضل والادب لا بااصل والنسب-

Ey ululuk isteyen aşl ü nesebden hem tarab

Mümkün olmaz anda kim yok mâye-i fazl ü edeb

[Ey soy-soptan büyüklük ve sevinç isteyen kimse! Kendisinde fazilet ve edep sermayesi olmayanın (soydan, soptan şeref elde etmesi) mümkün değildir.]

75- الشر جامع لمساوى العيوب-

(vr. 84b) Var yamanı ‘âdet étme kim yaman risvâ éder

Halka karşı küll-i ‘aybı muttaşıl peydâ éder

⁹ Eserin elimizdeki tek nüshasında bu sözün tercümesi yoktur.

¹⁰ “Yevm-i elest” (elest günü) ezelde insanların Allah’ın Rablığını kabul ettiğini bildiren konuşmadır. Bu terkiyle Arapça aslında “elest” kelimesinin geçtiği şu mealdeki ayete işaret edilmektedir: “Hani Rabbin (ezelde) Âdemoğullarının sulplerinden zürriyetlerini almış, onları kendilerine karşı şahit tutarak ‘Ben sizin Rabbiniz değil miyim?’ demişti. Onlar da ‘Evet, şahit olduk [ki Rabbimizsin]’ demişlerdi. Böyle yapmamız kıyamet günü, ‘Biz bundan habersizdik’ dememeniz içindir.” (Kur’ân, A’râf, 7/172).

[Git, kötülüğü âdet etme ki kötülük insanı rezil eder; kişinin bütün kusurlarını halka karşı devamlı ortaya çıkarır.]

76- كثرة الوفاق نفاق و كثرة الخلاف شقاق

Çok vifâkdan ey gönül zâhir olur her dem nifâk

Çün 'adâvetlü hilâfdan hem kıpar renc ü firâk

[Ey gönül, çok uygun bulmaktan, "peki" demekten her zaman münafıklık ortaya çıkar. Yine bunun gibi düşmanca muhalefetten sıkıntı ve ayrılık meydana gelir.]

77- رب امل خائب

(vr. 85a) Çok ümîd ehli durur bâb-ı ümîde nâ-ümîd

Ëy gönül baqlama gönlüñ kimseye cāndan işid

[Çok ümid edenler, ümit kapısında (konusunda) ümitsizdir, ümidini kesmiştir. Ey gönül, beni dinle, kimseye gönlünü candan baqlama!..]

78- رب رجاء يؤدى الى الحرمان

Ârzümend-i vişâl âsîb-i hicrāna düşer

Çok ümîdi gör ne halkı derd-i hırmāna çeker

[Kavuşmaya istekli olan, ayrılık (acısı) belâsına düşer. Birçok ümidin, nice insanı mahrumiyet derdine doğru çektiğini gör...]

79- قلب الاحمق فى فيه

(vr. 85b) Ālimā sen cāhilüñ göñli dilinde gör 'ıyān

Öz dilinden özini husrāna salur cāvidān

[Ey bilgili kişi, sen cahilin gönlünün dilinde belli olduğunu gör! O, devamlı kendi dilinden kendisini zarara, ziyana atar...]

80- لسان العاقل فى قلبه

Ehl-i fehm esrārını saqlar göñülde ey nigār

Tā göñülde ruḥşat olmaz dile gelmez āşikār

[Ey güzel yüzlü sevgili, anlayışlı olan kişi sırlarını kalbinde saqlar; gönülden izin çıkmadıkça, onu açıkça dile getirmez.]

81- من جرى فى عنان امله عشر بأجله

(vr. 86a) Koy ümîdi geç cihān fikrinden ey şāh-ı cihān

Kim ecel nāgeh gelür bir dem gidersen nā-tüvān

[Ey cihanın hükümdarı, ümidi bırak, dünya düşüncesinden vazgeç! Çünkü ecel ansızın gelir, bir anda güçsüz düşüp gidersin!..]

إذا وصلت اليكم اطراف النعم فلا تنفروا اقصاها بقلة الشكر -82

Cüz'-i ni'met çün bulasan olmagil şayd-ı gurūr

Şükri kııl tā kıılmaya ol ni'met-i bākī nūfūr

[Eğer nimetin bir parçasını bulursan, gururun avı olma! Şükret ki, o geri kalan nimet senden ürküp kaçmasın!..]

(vr. 86b) ما اضمر شيئا الا ظهر في فلتات لسانه و صفحات وجهه -83

Sırrı ger gizler kişi bilmek olur sözün ara

Ya kırak-ı¹¹ vechidin keşf ü 'ıyān olur saña

[Eğer insan sırrını gizlerse, onu sözlerinin arasından bilmek mümkündür yahut o sır, yüzünün etrafından (çizgilerinden) sana açılır, belli olur...]

إذا قدرت على عدوك فاجعل العفو عنه شكرا لقدرة عليه -84

(vr. 87a) Çün zafer bulduñ 'adüvve geç suçundan kııl kıyām

Şükr-i Haqq'a kim zafer bulduñ aña beyne'l-enām

[Düşmana karşı başarı elde ettiğinde, onun suçunu bağışla, Allah'a şükretmeye başla ki halk arasında ona galip geldin...]

البخيل مستعجل الفقر يعيش في الدنيا عيش الفقراء -85

و يحاسب في العقبى حساب الاغنياء

Her baħıl dervīşlıka sür'at eder görüñ zehāb

Dünyede müflis gibidir līk ğanī yevme'l-ħisāb

[Her cimri, fakirliğe acele eder. Şu gidişe bakın: Dünyada iflâs etmiş kimse gibidir, ama hesap gününde zengin...]

قلب الاحمق وراء لسانه -86

(vr. 87b) Cāhilūñ gönli eger tābi' degüldi bi'l-lisān

Öz dilinden görmez idi bu cihānda hiç ziyān

¹¹ Bu kelime, yazmada "kırakı" şeklinde kayıtlıdır. Fakat biz onu -her ne kadar Türkçe bir kelimeyle Arapça bir kelimenin böyle terkip teşkil edecek biçimde kullanılması doğru sayılmasa da- mana gereğince tamlama biçiminde yazmayı gerekli gördük. Şairin önceki bazı beyitlerde "şeff-i ol-günâh" (vr. 78a), "misli-yılduzcı" (vr. 79a) gibi Arapça kelimeyle Türkçe kelimeyi terkip teşkil edecek şekilde kullandığını biliyoruz.

[Eğer cahilin kalbi diline bağlı olmasaydı, o, kendi dilinden bu dünyada hiç zarar görmezdi...]

87- لسان العاقل وراء قلبه

‘Āqıl evvel fikr êder şānî gelür dile revân

Var te’emmülsiz dème söz gel maña cān-ı cihān

[Akıllı kişi evvela düşünür, ikinci olarak söz söyler. Ey cihanın canı, git, iyice düşünmeden bana söz söyleme!]

88- افقر الفقر المحقق

(vr. 88a) Bilmemaçlık var yamanrak faqr u fāqa bil ‘iyān

Kim ‘Aliyy-i Murtażā êtdi ma‘ānîni beyān

[Açıkça bil ki, fakirlikten daha kötü olan anlayışsızlıktır. Hz. Ali manalarını böyle anlattı...]

89- اكرم النسب حسن الادب لاجلالة النسب

Var girāmīraç neseb hüs-n-i edeb hoş fi’n-neseb

Hācetüñ ‘azm-i nesebde yok eger varsa edeb

[Soy içinde terbiye güzelliği, pek hürmete lâıyk, ulu ve iyi bir soydur. Eğer edebin varsa, soy büyüklüğüne ihtiyacın yoktur.]

90- اعادة الاعتذار تذكير للذنب

(vr. 88b) Dönmegün ‘özr-i günāha yādı vèrmekdür revān

Gèç hañadan gör şavābı gitme gel èy ‘ayn-ı cān

[Günahın özrüne dönmek -daha önce işlenen-hatayı hatırlatmaktır. Ey can gözü, hatadan vazgeç, gel doğruyu gör!]

91- اللهم اغفر رمزات الاحاظ و سقطات الالفاظ

و شهوات الجنان و هفوات اللسان

Yā İlāhî raḥm kıl hoş remz-i ğamz-ı ‘ayn-ı dād

Ḳubḥ-ı kavı ü cürm-i mıḳvel şehvet-i ḳalb ü fu‘ād

[Ey Allahım, kulun kaş- göz işaretlerine, çirkin sözlerine, dille işlediği günahlara, kalp ve gönül şehvetlerine acı (ve onları affet)!...]

KAYNAKLAR

AKPINAR, Yavuz (1994), *Azerî Edebiyatı Araştırmaları*, Dergâh yayını, İstanbul.

AŞURBEYLİ, Sara (2010), “Şirvanşahlar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, C. 39, s. 211-213.

AYDIN, Mustafa (2010), “Şirvan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, C. 39, s. 204-206.

CEYHAN, Âdem (2013), “Hz. Ali Cenk-namelerinin Tesirleri ve Yeniden Yazılması Meselesi”, *Âşık Paşa ve Anadolu’da Türk Yazı Dilinin Oluşumu Sempozyumu, Bildiriler*, haz. M. Fatih Köksal, Kırşehir, s. 115-154.

CEYHAN, Âdem (2006), *Türk Edebiyatında Hazret-i Ali Vecizeleri*, Öncü Kitap, Ankara.

KANDEMİR, M. Yaşar (2002), “Kırk Hadis”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara, C. 25, s. 467-470.

KARAHAN, Abdülkadir (1991), *İslâm-Türk Edebiyatında Kırk Hadîs Toplama, Tercüme ve Şerhleri*, 2. bs. Ankara.

KARAHAN, Abdülkadir (2002), “Kırk Hadis”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara, C. 25, s. 470-473.

KÜRKÇÜOĞLU, Kemal Edib (1951), *Kırk Hadîs Tercemesi*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul.

LEVEND, Agâh Sırrı (1972), “Dinî Edebiyatımızın Başlıca Ürünleri”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, Ankara, s. 35-80.

PERTSCH, Wilhelm (1888), *Verzeichniss der Persischen Handschriften der Königlichen Bibliothek zu Berlin*, Berlin.

TOPALOĞLU, Bekir (1995), “Esmâ-i Hüsnâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, C. 11, s. 404-418.

YAZAR, Sadık (2011), *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, doktora tezi, İstanbul.

YILMAZ, Ali (1998). “Türk Edebiyatında Esmâ-i Hüsnâ Şerhleri ve İbn-i İsâ-yı Saruhânî’nin Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ’sı”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 2, S. 1, s. 1-34.